

MIKSZÁTH HUMORA.

Mikszáth néhány nagyobb művét tréfás külső eszmével teszi humorossá. Kaszpereknek a lublói kísértetnek történetét gyermekriasztó mesének tünteti fel. (*Kísértet Lublón.*) *Ne okoskodj Pista* c. elbeszélését modern szépírói tárgynak fogja fel. «Olyan elbeszélést már sokat írtak, ahol az író úgy kezelte a megtörtént anyagot, úgy vitte a szállakat s úgy állította szembe a részleteket, hogy a semmi-ből egy konfliktus következék be. Hát iszen az is szép mesterség. De én ehelyett egy olyan konfliktust tudok, amiből nem következik semmi.» *Új Zrinyiászát* a következő humoros külső eszmével vezeti be: «Majd minden író után marad olyan munka, melyről az a vélemény, hogy ha egészen kidolgozza, szépet adhatott volna. De ezt az illető író már nem hallja. Én ezzel ellentétben még életemben látni akarom az én vázlatban hagyott munkámat és hallani akarom, amint mondják, kár, hogy nem dolgozta ki jobban». Hasonló humorral vezeti be a *Galamb a kalitkában* c. kettős elbeszélését s a *Nosztly fiú* c. regényét.

V.

Mikszáth humora másodsorban előadásában nyilvánul; részben alanyiségének humoros érzetetésében, részben pedig előadásának önálló humoros elemeiben. Amaz humorának könnyebb fajtáját, hangulati humorát képviseli s kedélyi fogékonyságát tanúsítja; emez jellemzetes ismeret- s gondolathumorát, tehetségének mélyebb s jellemzőbb megnyilatkozását.

Alanyiségének érzetetésére jellemző olykor egy-egy történet vagy tartalmi részlet iránti eleven humorú érdeklődése. Például az *Eladó birtok*ban: «Tudják-e, mi ujság? Eladó a Bogárka! Bogárkának hívják a peresznyei 128. sz. telekjegyzőkönyvben foglalt jószágot, mely a Patáncsy Pál nevéen áll.» Ugyanott: «A Torpányi-házban mind az öt ablakból virágok kandikáltak. Különösen szép volt egy kinyílt tritoma. De nini, az a hibiscus se bolondság!» A lopatai mulatságot rajzolván, ezt írja: «Egy kicsit vegyes volt, mondom, a társaság. De

hát én Istenem, hiszen végre is nem lehet minden ember herceg Esterházy.» A *Ne okoskodj Pistában*: «Moronyi megfogta Kozsibrowszky óraláncát.» («Ki ne rántsd te szerencsétlen, mert nincsen a végiben óra.»)

Igen kedves humoros előadásmódja, mikor eleven érdeklődésének kifejezésére a mellékkörülményeket drámai formában tárgyias előadásába szövi. Példái: «Meg is indult azután a rábeszélés, de én csökönyös maradtam. (Nem akarok én generális lenni a szentnek sem.) *Hogy lesz az ember nagy talentum?*) «Milyen szép tágas ez a világ köröskörül s milyen kicsiny az illavai cella... Nem érzed András fiam, mikor ezek a lombos fák bizalmasan rád lehelnek? (Érzem méltóságos uram!) S jut-e néhanap eszedbe az a fülledt levegő amott? (Jut bizony méltóságos uram!) *Egy rab története.*) «Érdemes polgárok rohantak a város istállójába befogni a híres négy csődört. (Hamar, pántlikát a sörényeik közé.) Öreg emberek cipelték a mozsarakat a piacra. útközben előkeresvén a «Három almá»-nál a tűzmestert. («Jőjön kend Hupka uram, ha Istent ismer. Csak még egy kortyot, rimánkodott Hupka.» *Beszélő köntös.*)

Alanyi érdeklődése olykor naiv hangú; humorosan alacsonyabb életkorból való tárgyai színvonalára ereszkedik s naivul közli együgyű ismeretadatait, megjegzéseit. A keresztútról megjegyzi: «Itt szaladgálnak Luca éjjelén a boszorkányok, óriási hordókat gurítva, szélsebesen, melyeken vigyorgó ördögfiak ülnek.» (*Lohinai fü.*) «Egy cserjéhez érve, a majornoki hegyszakadéknál (ott, ahol éjente, mint mondják, a Gélyiné lelke nyargal megriadt lovakon) megbotlott valamiben a gyalogúton.» (*Az a pogány Filcsik.*) «A Krátkiék kajla tehene fel akarta öklelni az öreg zsidót, mire az botjával megütötte, azóta a tehén (kérdézzék meg kendtek a Krátki familiától) tizennégy itce tejet ad naponként.» (*Szent Péter esernyője.*) Kropats Gazsi tréfájáról a lopatai juhászlakodalmon, mellyel egy asszony ingvallába egeret csúsztatott, naivul megjegyzi: «Fölséges tréfa volt! Fogadni mernék, hogy ez a király bálján sincs. Tudnak is ott ilyen jót kigondolni!» (*Eladó birtok.*)

Aránylag ritka tárgyaiba való naiv érzelmes beleélésének humoros éreztetése. «Ki hitte volna, Istenem, ki hitte volna!» kiáltja a gyujtogatásra vonatkozólag a *Lohinai füben*. «Bár akkor vette volna magához az Úristen, mikor a szegény urát. (Istenem, micsoda szép hangja volt annak!),» mondja az özvegy kántornéről *Szent Péter esernyőjében*. Kitünő e nemben az *Aranyos felhők* című gyöngéd humorú rajza.

Mindezen esetekben alanyi hangjával is tárgyhöz símul s humorának komikai elemét azon különbség adja, melyet az írónak és tárgyának világa között önkéntelenül érzünk. A *Plutóban* azonban már

őnmaga emelgeti előadásának naiv tárgyias leplét s humoros alanyi megjegyzéseivel sejteti a misztikus külső alatt, lappangó paraszti fuffurángot. Ugyanezt a tréfás előadást ismétli meg, csakhogy pajkos változattal, a *Brézói ludakban*, midőn színleg a leánykának behajtott libái utáni vágyakozásáról, valójában pedig az ispán iránti érdeklődéséről szól.

Gyakoribb s jellemzőbb alanyi komikai megjegyzéseivel, ötleteivel, élceivel színezett előadása. «Ők azt mondják, hogy a golyva a meszes víztől nő. Én pedig erre azt mondom, hogy Selmecezen bort kell inni. De ha aztán az ember bort iszik Selmecezen, környékbeli termést, mégis abban lyukad ki, hogy jobb a víz.» (*Eladó birtok.*) «Müncnét Bábaszéken nagy megtiszteltetéssel fogadták, mindenképen kényeztették, majd hogy nem a tenyerükön hordották (ami egyébiránt nem lett volna tréfa, mert Rozáli asszony nyomott vagy két mázsát.» *Szent Péter esernyője.*) «A házasok három évig éltek együtt. (Hatig, ha a háborús évek kettőt számítanak.) *A becsületes Gyuri története.*) «Csak már jönne ő maga is, mert ilyenkor itt kell lenni, lelkesedést önteni a többiekbe. (Babó uram a maga módja szerint értette az öntést.» *Magyar demokraták.*) «Tegyük fel, hogy valamely országúton elromlik egy hídon a korlátfa. Mert ha nem tesszük is fel, elromlik. A községi bíró észreveszi s így szól magában (azaz tegyük fel, mintha így szólna.» *A korlátfa.*) «A templomból eloszlóan csak a kántor erőlteti a torkát és néhány rosszmellű vénasszony, aki a fiatal kor bűneit akarja behozni.» (*Prakovszky.*) «Ki nem hagyva a Piskalszky-féle cukrászdát, hová (a Gellérthegy helyett) élemedett úri asszonyok járnak uzsonnázni.» (*Ne okoskodj Pista.*) «A régi kántor betűformái éltek a halála után is. Denique a kántorokban is van valami halhatatlan.» (*Lohinai fü.*) «A kilenc öreg néni nem fogadta el a hagyatékot. De a tudós akadémia (a tizedik vén néni) nem volt olyan szemérmes, mint a többi.» (*Szent Péter esernyője.*)

VI.

Mikszáth előadása igen gazdag önálló humoros alanyi elemekben, azaz ártatlan jellemző komikai ismeretadatokban, igazságokban, adomákban, találó élceken, elmés gondolatokban, melyek lelki világának nem közönséges gazdagságáról, szellemének kiváló erejéről tanuskodnak.

Humoros helyszínező ismeretadatai: «Bolond ez az Alföld, melyet nyílt könyvnek nevez Petőfi. Nappal délibábjával a szárazföldet mutogatja víznek; éjjel a vizet mutogatja szárazföldnek. Mikor higgyen neki az ember?» (*Beszélő köntös.*) «Budapest olyan anya, kit gyermekei (a vidéki városok) szoptatnak, azért maradnak mellette örökké

satnyák.» (*Különös házasság.*) A kecskeméti emberről tudja, hogy annyit gombol a kabátján, amennyi üveggel iszik. Megmagyarázza, hogy mi Rimaszombatban a ,fejezés'. «A nemes fiatalság nekidől az ivásnak téli esténkint, iszik, iszik, hogy szinte csicsog már a teste a sok nedvtől, ha hozzányúlnak; akkor aztán a végén jön a pincér, összeszámítja az egész cehet és kiveti a fejekre. Ez a fejezés.» (*Ne okoskodj Pista.*)

Humoros korszínező ismeretadatai. A régi ügyvédek fizetése: a katolikus kliens ebédre hívja; a luteranus te-barátságot iszik vele; a református a restauráción való támogatását igéri. A rangfokok régi jelzése: Erdélyben a kürtő jelzi a rangfokot (kétfüstű), a tót megyékben a szilvafa (hétszilvafás), Zemplénben, Ungban és Szabolcsban a fogatok. (*Különös házasság.*) A kovácsműhely régi kaszinói szerepe, hová a földesúr is elviszi székét, hogy az átutazóktól híreket halljon s ahol a zab árának emelkedése jelzi a háború közeledtét. (*Prakovszky.*) A törökvilág bonyolult fenhatósági viszonyait humorosan jellemzi az az adat, hogy egy rab kiváltása végett fordulni lehetett a budai vagy szolnoki basához; a kalgai szultánhoz, vagy Fülekre az alispánhoz; elintézhette Csuda, a kuruc vezér, ha ugyan nem egyszerűbb volt Szécsénybe Koháry Istvánhoz folyamodni. (*Beszélő köntös.*)

Igen gazdag a magyar életet jellemző humoros ismeretadatokban. A magyar paraszt fatalizmusát, mellyel halálán megnyugszik, egy adomával jellemzi: «Minek volna ő itt tovább, mint Csépi Marci, ki a maradék ételét megette s meghalt.» (*A zöld légy és sárga mókus.*) A nemesi pályafutás tipikus esetét *Katánghy*ban említi: «Először bízott önmagában, azután a földben, hogy hátha adna valami veszedett nagy termést; azután a zsidóban, ki kölcsön ad; csak azután fordult vallásos hitével az Istenhez. De helyette megjelent a végrehajtó.» Humorral emlegeti a vármegye lassúságát: «Amint befordul a pizmogó vicinális a szülő vármegyém felé, szinte jól esik, hogy olyan lassú. Az újkor száguldó sárkánya is megbénul e komótus, lusta tekintetes urak közt. Itt még ő se tud az lenni, aminek alkotva lett. Átídomul a tekintetes megye képére; megadja magát.» (*Kemény koponyák.*) Csipkedi hivatalos stílusát: «A végzés az ,ennek folytán'-ból indul ki és a ,mertkülönben'-nel domborodik ki. A rendeletnek alapmondata a ,minekutána' s ebből a szóból, mint valami virág-cserépből burjánoznak a floskulusok. Az instancia a ,miután'-ból kanyarog a ,kegyeskedjek'-ig. Ezekkel a műszavakkal föl lehet vinni egész az árvaszéki elnökségig.» (*A statisztika.*) Humoros csipkedésének kisebb jelentőségű tárgya: a kántor, szegénységéért. «Mikor tanító hal is meg, szomszjasan maradnak a sírásók; hát még mikor az özvegy megy utána.» (*Szent Péter esernyője.*) Az orvos, mint hivatásos em-

berelő. Bercsényivel sejteti, hogy pallos és felcser voltaképen egy ugyanazon szakmában dolgoznak. (*A rehabilitált város.*) Legélesebben az ügyvédeket vágja. «A régi fiskálisok még derék, tekintélyes urak voltak, akiknek gyanutlanul adta át magát az ember s úgy ott maradt a bőre lassankint a kezeik között, hogy észre se lehetett venni. A mai fiskális már nem veszedelmes, mert a mai fiskális teljesen gyanús firma, lelketlen, istentelen hírből álló individuum. A diplomája olyan, mint a velencei macskák nyakán a ösöngettyű. Vigyázz, mert itt a macska.» (*A komposzeszor fák.*)

Sokszor humorizálja az örök magyart. Így hamar fellobbanó lelkesedését s még hamarosabb kétségbeesését: «Ha egy csatát nyer a magyar, egyszerre magasra csap az önbizalom. Meg sem állunk addig atyafiak, míg egész Európa nem a miénk! S ha valamely csapatunkat megverik, nyomban megcsappan az önbizalom. Jaj, végünk van! Pedig se nem hódítjuk meg Európát, se végünk nincs, mert a bátor nemzetek halhatatlanok.» (*Huszár a teknőben.*) Adósság nem fizetését: «Nagyapám azokhoz a régi divatú magyarokhoz tartozott, akik becsületsértésnek tekintették, ha valaki az adósságuk visszafizetését kérte. «Ez a legszívósabb sajátság az Árpáddal bejött fajoknál.» (*Prakowszky.*) Legyőzhetetlen köszöntő hajlamát: «Mindenre képes az ember a papucs ereje alatt, begombolkozik, kigombolkozik, nem eszik, nem iszik, de hogy valaki a benne levő tósztot el ne mondja, akkora engedelmség ismeretlen a magyarországi annálékben.» (*Szent Péter esernyője.*) Végül a «vakulj magyar» örök keletét: «Brunner úr, kiszolgált őrmester, sokáig foküdt valamikor Nagyváradon s a szittya nyelvből elsajátított egy-két zamatos kifejezést; különösen sokat vegyítette szavaiba a kutya forgós teremtettét s emiatt ő hozzá szálltak a magyarok és ezért a forgós teremtettéért szívesen fizettek többet a szobákért.» (*A Ponci bünkhődése.*)

Általánosabb humoros megjegyzései: a kis városok egyformasága; «Minden kis város bizonyos vonásokban egyforma; van egy híres prókátora, akinek az eszét csudálják, van egy legszebb háza, amelynek falai fönséget, méltóságot látszanak lehelni a járókelők előtt, vannak kikapó asszonyai, vannak szépek és hozzáférhetetlenek, van egy gazdag kereskedője, akinek vagyonáról beszélnek, van egy gavalérja, akinek az öltözködését, modorát utánozzák...» (*Beszterce ostroma*). A kisvárosi élet jelentéktelensége: «Nem történik itt uraim semmi... Szomszédok összevesznek, fölpofozzák egymást, ez képviseli a háborús eseményeket. Csapóné asszonyom rajtakapja a férjét, hogy a Lajosék lakodalmán az ebédlőasztalnál a Vinga Ferencné csinos, nyerges lábát nyomkodja s csap olyan patáliát, hogy az egész városban híre megyen, ez képviseli a társadalmi korrupciót. Néha valamelyik

polgári kéményből eltűnnek a füstölt sonkák és kolbászok, ez képezi a kis város bűnkrónikáját és így tovább.» (*Ne okoskodj Pista.*) A polgári költekezés szerény mértéke: «Evés-ivás, délután kalabriásparti a kerületi körben, este egy kis sörözés a József-téri Virágbokornál, karácsonykor krisztkindli a gyermekeknek, húsvétkor új selyemruha Krisztínának, pünkösdkor kirándulás a Svábhegyre. Ez az egész.» (*Új Zrinyiász.*)

Humoros irodalmi megfigyelései: «A Múzsza is kivenült dáma már, aki a világot uralta egykor, most mindössze egy apró piperezületet tart; hajdan költöket inspirált, ma, a csinált virágok korszakában legfeljebb a toilletet teheti hangulatossá. A háztartása is más volt azelőtt; szép szobalányát, a Phantasiát elbocsátotta szolgálatából s ahelyett egy szurtos, mogorva mindenest tart: a Megfigyelést.» (*Galamb a kalitkában.*) «A betyárokat, akikkel egykor nem bírt a vármegye, elűzték a literaturából a bűnös asszonyok. Ritkák már a rablótörténetek. De nem épen azért, mert a rablók is ritkák (hiszen a ritkát rendkívül hajhásszák az írók), hanem azért, mert sokféle módon nyilatkozik az asszonyok bűne, nem bírják agyonírni. Kimeríthetetlen téma ez... Ha a világot most is elsöpörné egy özönvíz és az új Nőé a könyveket beszédné a bárkájába, azt hinné az új emberiség (ha el tudná őket olvasni), hogy az egész régi világ egy nagy kerítő intézet volt.» (*Krudy Kálmán csinytevésői.*)

Önmagáról mindig humorba burkolt szerénységgel szól. Kaszperek alakját nem a földnek, hanem a könyvkiadónak adja, mert hiszen ott is el lehet temetni. (*Kisértet Lublón.*) *Új Zrinyiász*áról megjegyzi, hogy idők folytán megeszik — a jegyzetek, «Vagy a jegyzetek, vagy az egerek, hiszen egyre megy voltaképen.» «Én szeretem elösmerni, hogy a világ halad és jónak tartom, hogy az emberek alakuljanak, de én magam nem alakulok. Én az öregapámat tartom okos embernek, nem az unokáimat.» (*Egy rab története.*) «Valaha jól ismertem a megyét; témáim is szüntelen ott kóborogtak a megyei kalamárisok közt; száz meg száz oldalról írtam meg, de úgy látszik, nem találtam el, mert a XIX. Siècle, amelyik demokrata lap, azzal az indokolással fordítgatta le beszélyeimet, hogy a nemesség ellen vannak írva, az öreg Presse pedig, isten nyugosztalja, azzal az indokolással közölgette ugyanazokat, hogy a nemességet dicsőítik. Az ördög tudjon köztük bíró lenni.» (*A tisztikar és a glaukopis Athéne.*) «Mit kellene még megírni? Milyen epizód volna alkalmas? Az apám élményei között kezdtem turkálni. Sokat megírtam már azokból, amit ő gondolt, amit átélt, vagy amit tőle hallottam. Ha az elődnél nem leltem semmit, a gyermekeimhez fordultam. És azok is segítettek, adtak impulzust, motivumot... Eh, könnyű úgy írónak lenni, hogy az ember két generációt kizsarol.» (*Az én pohárom.*)

Különös kedvvel csipkedi az asszonyokat. Egyszer beszédességükért: «Némely asszony csak azért beszél, mert jól esik neki. Mit is csinálna, ha nem beszélne? Még bizony beszöné száját a pók.» (*Szent Péter csernyője.*) Majd kíváncsi természetükért: «Elég nagy baj háramlott a világra, hogy Éva evett az almából és Ádámot megkínálta; de hát még milyen lett volna, ha teszem azt, Ádám eszik belőle és Évát meg nem kínálja.» (*Prakovszky.*) Hiúságukért, mellyel kétszer hálnak meg, először mikor megöregszenek. (*A gavallérok.*) Kiemeli, hogy az asszony nem nyenyúlhozzám: «Ritkán láttam én még asszonycserepeket. Jele, hogy egy asszony se törik el, ha az ember az ujjával megérinti.» (*Szelistyei asszonyok.*) Sőt rendszerint ő kerekedik felül: «Láttam már szemérmes asszonyokat, gyöngé, törékeny liliomokat a leszakítás előtt és mikor másodszor láttam őket, már akkor tányérokat vagdaltak a férjük fejéhez.» (*A gavallérok.*)

Apró humoros lélektani megfigyelései: «A gombolyagtartás az első stádiuma a papucsuralom elismerésének.» (*Ne okoskodj Pista.*) «A siketek a hallásért a kíváncsiságot kapják a leleményes istenektől kárprótlásul.» (*Eladó birtok.*) A játékosok lélektana: a hevesvérű ferblisnek szerelmi történet kell; a tarokkosnak országyűlési kulisszátitok; a dominózónak csendes családi történet. (*Egy fiúnak a fele.*) «A nagy lelkierő imponál. Sőt még kevesebb: a nagy lelkierőnek a látszata is elegendő.» (*Nemzetes uraimék.*) A lábnyomogatósról humorosan megjegyzi: «Vannak halhatatlan szokások. Az emberiség csak a magas régiókban, a felületen módosul, a napfénynél, ahol látják, de örökké változatlan marad, ahol nem látják — az asztal alatt.» (*Új Zrinyiász.*)

Humora legmélyebbre hatol, mikor az örök emberi gyengéket érinti. Többször kiemeli az emberi hiúságot. «Mindenki kevély valamire s mindenki szeret irigységet kelteni a többiekben. És mindenki talál magában olyan tulajdonságot, mit meg kell bámulni. Ez az ember. Vegyük például az öreg Funttyikot, a molnárt; annak már nincs se haja, se foga... Igen, de vannak évei. Több éve, mint a többinek, tehát kevély az éveire (mert valamire csak kell kevélynek lennie, míg meleg).» (*Prakovszky.*) Hogy az emberek igazságérzete milyen fogyatékos, azt Dugali bácsi adományával illusztrálja. Az öreg cincár, mikor hallja, hogy a török a görögöt könyörtelenül ledöfi, borzadva kiált: «Óh a gaz pogány!» De arra, hogy a görög a törököt felkoncolja, olajba süti, egykedvűen mondja: «Mit tudja tenni szegény!» (*Beszterce ostroma.*) Majd az emberi tudomány kicsinységét, a földi törekvések hiú voltát jellemzi: «A legbölcsebb ember is húzza meg magát szerényen. Mert miből áll a nagy bölcsesége? Talán abból, hogy legfeljebb egy félróffel tovább lát a másiknál, a közönséges eszűnél;

egy félróffel olyan horizontba, amely egy billió mérföldre terjed. Az egész mélyebb látás csak egy valamivel kisebb vakság. Hát érdemes ezért a csekélységért annyi hűhót csinálni? Szétesztályozni az embereket, hogy ezek az okosak, emezek a nemokosak, azok a bolondok, mintha a mákszemeket szétraknák: kis mákszemek, nagy mákszemek.» (U. o.) Majd az egész élet semmiségét, jelentéktelenségét szemlélteti bánatos humorral: «Mi egyéb látható változás marad a halottak után? Púposá teszik egy kis helyen, egy kis időre az anyaföldet!» (Nemzetes uraimék.)

VII.

A stíl humoros elemei közül Mikszáth mértékkel használja a tréfás szókat és szólásokat. Így *gőzagár*: vonat; *percösöz*: iktató; *kényelmi tanácsos*, *akarnok*, *bámulnok*: új típusok tréfás elnevezései; *mezei hadak*: vidéken tartózkodó képviselők; *hiúsági bacillus*; *hólyaghúzó izgonc*: kőrishogár; *keresztes másznok*: keresztes pók; *bájdalú zenér*: fülemüle; *folytonossági hiány*: seb; *tömörre kögít*; *semnittevést gruppiroz*. E humoros stílelemek olykor népies szinezetűek: *ütöttorrú* szent János; *nagyitali* Mócsik György; *kecske*: szabó; máskor régiesen korfestők: *feőbiró*; *környülállás*: körülmény, papoknak *az ő nagy kapósságuk*; *paripatik*: kappan. Többször alkalmazza a mamelukok céhnyelvét: *poseur*: pózoló; *frondeur*: elégedetlenkedő; *opportunist*: az alkalmat felhasználó. Majd tót szavakat használ: *skvarka* (tepertő): kis földbirtok; *mízi-mázi*: kedveskedő megszólítás; *podzabucski*: tót tánc; *zapekacska*: pipa; *amicenko*: barátocska. Kedvvel alkalmazza a tótos beszédet, de mindig drámai módon, mellék-személyeknél és kis terjedelemben.

Nagy számban használ humoros képeket: «Csak az irigykedés mártja meszelőjét oly maró festékebe.» (Nemzetes uraimék.) «Itt-ott kipattant a bosszúság, elszólta magát az irigység, rügyet eresztett egy-egy elejtett megjegyzésben az elégedetlenség.» (Beszélő köntös.) «Ilyenforma épületes szavakkal vasalgatta András lelkét gyűrotlenre.» (Egy rab története.) «Tul az erdön Kabolyiné asszonyom mákföldjével folytatódott a földgolyóbis.» (Nagy kutya a vicebiró.) «Bizony nem sok haj volt a Torpányi koponyáján. Csak ügyes kertészeti berendezéssel fedte el a tarlót valamelyest.» (Eladó birtok.) «Csizmatalpa a király se veret aranyszöget.» (Beszterce ostroma.) «Az állam kezébe vette hiánytalanul a 6 frt 78 krt, miközben összeráncolta a homlokát s így írt vissza.» (Egy vagon akta.)

Gyakoriak közönséges tárgykörből vett humoros hasonlatai: «Egyet mozdult a felhő és hirtelen elnyelte a holdat, mint mikor egy nagy ezüst tallér egy kék harisnyába pottyant.» (Beszélő köntös.)

«Rekedt, öblös hangjából épen most bontakozott ki a nóta, mintha kis pacsirtát látna az ember kibújni a tojásból.» (*Ne okoskodj Pista.*) «Bezzeg emelgette a szíveket a győzelmi mámor, mint a fazékfödőket a gőz.» (*Beszterce ostroma.*) «A királyok emlékezőtehetsége sem jobb a rostánál; a kis magok átesnek rajta, csak a nagyok maradnak fenn.» (*Szelistyei asszonyok.*) «Ez a Bogárka, ez a kétszáz hold, mely úgy el van találva, mintha a király legszebb köntöséből épen azt a darabot vágná ki az ember, amelyikbe a pénzes zacskó van varrva.» (*Eladó birtok.*)

VIII.

Ime Mikszáth humorának rendszerezett s gyakoribb megnyilatkozásai; ezeket összefoglalva könnyebben megállapíthatjuk főbb jellemvonásait.

Mikszáthnál a humor nem alkalmi jelenség, hanem egyéniségének jellemző, kiegészítő része. Vannak ugyan humoros darabjai, melyeket szemelláthatólag átfutó hangulata vagy érzése sugallt s amelyek olykor szellemének művészi hajlékonyságáról tanúskodnak, de humora rendszerint megállapodott, derús színezetű nézetvilágából fakad. Azon életkörükről, melyekben forgott, azon emberekről, kik között hosszabban élt, majd fokozatosan az egész életről s emberiségről megalkotta a maga derús felfogását, melynek minden egyes alkalommal következtesen egyforma kifejezést ad.

Mikszáth mint humorista inkább megfigyelő és leíró, mint eszmélkedő. Azonban írói fejlődésével humoros világa is több irányban gazdagodik. Kezdetben humoros érdeklődésének főtárgya bizonyos, szűkebb körű, inkább külső (genre) vonásaiban megfigyelt és rajzolt világ, melynek egyéni életével való összefüggését könnyen megállapíthatjuk. Kedvelt parasztjaival szülőfalujában és környékén, a nemesi élet folyásával a szülei házban, a közigazgatási élettel és típusokkal, mint megyei esküdt, a parlamenti élettel mint hírlapíró, majd mint országgyűlési képviselő ismerkedett meg mélyebben. Legjellemzőbb és legsikerültebb műveiben eme kiskörű világ lényegesen nem igen bővül s az író fejlődése a belső, általánosabb jellemvonások mind gyakoribb felismerésében s eszmékben, gondolatokban való mind nagyobb gazdagságában nyilvánul.

Mikszáth humora a magyar természetnek megfelelően nem oly gazdagon érzelmes, mint például Thackerayé; általában tartózkodóbb s humorának kedélyi elemét többször megfigyeléseinek részletekbe ható finomsága, rajzainak szinte megszólaló élethűsége s tárgyaival kifejezés nélkül is élénken éreztetett érzelmi közössége pótolja. Így különösen, mikor általában életrevalónak és deréknek tekintett parasztjai komikai vonásait rajzolja.

Érzelmessége ritkán nyilatkozik, annál gyakrabban elméssége és csipkedő kedve. Különös előszeretettel humorizálja a megyei és parlamenti életet és típusokat, de a nemzeti és általános emberi gyengékre is gyakran céloz. Vidám érzelmessége főképp gyermektörténeteiben buzog, míg borongó érzése nyilvánul, midőn szeretett nemesi osztályának, melynek feltartóztathatlan bukásán mélán megnyugodott, öngyilkos gyarlóságait rajzolja. (*A Balóthy-dominium.*)

Humoros művei közül egészükben, mint műalkotások, kétségkívül legkitünőbbek azon apró rajzai, melyekben a magyar jellem és élet néhány jellemző, ártatlan, kedves komikai vonását festi. *A kaszát vásárló paraszt, Ügyes-bajos ember, Rokkant szekér, Új üstökös, Látogatás egyik alakomnál, Milyen a magyar iparos? A gyarmati vásár, Aesculáp az Alföldön, A zöld légy és a sárga mókus, Tövishes látogatóban* remekbe készült darabok; művészi tökéletességű megörökítései a magyar paraszt és iparos, valamint a magyar népi élet jellemző, szeretetteljes képeinek. Egyéb tárgyú rajzai, történetei közt is számos kitünő van, mint a *Balóthy-dominium, Aranyos felhők, Brézói ludak, Plútó* stb., melyek humoros érdeklődésének tágabb körét, humoros hangjának nagyobb változatosságát is tanúsítják.

Nagyobb elbeszélései és regényei majdnem valamennyien gazdagok igen sikerült humoros részletekben, de mint egészükben humoros művek, amelyekben az író humora elejétől végig színező hangulat, talán a legjellemzőbbek s legsikerültebbek *Nemzetes waimék, Beszélő köntös, Lohinai fü, Fekete kakas, Prakovszky, a siket kovács.* Az író fejlődése ezekben is szemellátható. A *Beszélő köntös* körülbelül úgy viszonylik *Prakovszkyhoz*, mint a játék a művészethez. Míg amabban s néhány más hasonlóban az író túlcsapó, játszi humora a tárgyalításba is befoly s a történeti vagy jelen élet képét több tekintetben játékszerűvé törpíti, addig a *Fekete kakasban* és *Prakovszkyban* csak mint jellemző alanyi színezet jelentkezik, mely a tárgyat a maga komoly és komikai mozzanataival érvényesülni hagyja. Mikszáth humora legérettebb, legharmónikusabb alkotásainak részünkről e két elbeszélést tartjuk.

Dr. NAGY SÁNDOR.